

emelkedett. Az 1978. évi alkoholizmusellenes intézkedések (köztük az áremelések) óta a fogyasztás emelkedése megtorpant. Az 1982. évi előzetes adatok körülbelül az 1978. évi szintet érik el. Az 1950-es évek elejéhez képest azonban a növekedés több mint kétszeres.

Mivel azonban Ledermann szerint a mértéktelen alkoholfogyasztók száma az egy főre jutó fogyasztás négyzete szerint nő, az alkoholisták száma több mint ötszörösére emelkedett. A májzsugorodás okozta halálesetek száma 1938-ban 675 (0,74), 1948-ban 366 (0,40), az 1950-es évek elején közel 600 (0,66 körül) volt, 1982-ben már közel 3451 (3,22). Eszerint a súlyos alkoholisták számának emelkedése az 1930-as évekhez, illetve az 1950-es évek elejéhez viszonyítva szintén körülbelül ötszörösnek mutatkozik. [...] 1980-ban a gondozott alkoholisták 87,5%-a férfi, 12,5%-a nő volt. A férfiak tehát nagy többségben vannak. Meg kell azonban jegyezni, hogy 1976-ban még csak 9,3% volt a nők aránya. Ebből óvatosan arra következtethetünk, hogy a nők körében is gyakoribbá válik az alkoholizmus.

A májzsugorodás okozta halálesetek között a nők aránya azonban sokkal magasabb: körülbelül 2:1 a nők és a férfiak egymáshoz viszonyított száma. Az alkoholos eredetű májzsugorodás következtében meghaltak között 3:1 a nemek aránya. Meg kell azonban jegyezni, hogy a szakirodalomban van olyan feltevés, hogy az alkoholizáló nőket erősebben veszélyezteti a májzsugorodás, mint az alkoholizáló férfiakat. [...]

A májzsugorodás okozta halálesetek száma meglehetősen nagy (két-két és félszeres) területi különbségeket mutat. Az egy-egy évre jutó, viszonylag kis esetszámok miatt a megyei adatok némileg ingadoznak, mégis azt lehet mondani, hogy két területen különösen gyakori az alkoholizmus: Budapesten és környékén (Pest, Fejér és Komárom megye), valamint a nagy bortermelő (és esetleg pálinkafőző) területeken (Bács-Kiskun, Heves és Zala megye). Ez egyben érdekes következtetésekre is lehetőséget nyújt a nagy mennyiségű ivás társadalmi méretű okairól: egyrészt a városiasodás-iparosodás velejárója, másrészt a régi hagyományok továbbélésének következménye.

Az MSZMP Központi Bizottsága Kultúrpolitikai Munkaközösségének állásfoglalása néhány társadalomkutató antimarxista nézeteiről (1973. március)

In: Vass Henrik (szerk.): A Magyar Szocialista Munkáspárt határozatai és dokumentumai 1971–1975. Budapest, 1978, Kossuth. 456–469.

Az MSZMP KB 1969-ben határozta meg az új tudománypolitikai irányelveket, amelyeket a párt X. kongresszusa is megerősített. Ezek között szerepelt, hogy nagyobb figyelmet kell fordítani a társadalomtudományos kutatásra, de abból az aspektusból, hogy az segítse a párt politikai döntéseinek megalapozását. 1972 novemberében MSZMP KB állásfoglalás született, hogy a társadalomtudományoknak a fejlődő

szocialista társadalom kérdéseivel kell foglalkozniuk, és nem lehet pluralizálni a marxizmus–leninizmust, különféle kutatási irányok, tudományos műhelyek keretében megkérdőjelezni a marxista-leninista ideológia alaptételeit, meghatározó jellegét a szocializmus építése során, vagy a munkásosztály vezető szerepét a szocialista társadalomban. A társadalomtudományok művelőinek többsége elfogadta a párt elvárásait, egyes társadalomtudósok azonban írásaikban megpróbálták revízió alá venni a marxista elméletet, illetve az MSZMP politikai gyakorlatának egyes kérdéseit, és a szocializmustól idegen, nyugati „újbaloldali” megközelítéseket alkalmaztak. A határozat elítéli ezeket a törekvéseket és a társadalomtudományok feladatául a politika támogatását jelöli meg.

Az említett írásokban kifejezésre jutó politikai koncepciót a legegyszerűbben és a legközelebbit formában Hegedüs András és Márkus Mária fogalmazták meg, amikor a kelet-európai szocialista országok jelenlegi fejlődési tendenciáinak „értékelésére” vállalkoztak. Hegedüsék szerint ezekben az országokban a fejlődésnek két főiránya bontakozott ki. Egy részük az ún. „államigazgatási modellt” követi. E „modellben” a termelés a tervekben és tervutasításokban kifejeződő társadalmi szükségletek szerint folyik, e szükségleteket azonban – szerintük – „bürokratikus apparátusok határozzák meg”, mindenekelőtt a bürokrácia hatalmi és rétegérdekeinek megfelelően. A kelet-európai szocialista országok másik csoportja, Hegedüsék szerint, a fejlett tőkés országok által egyszer már bejárt „főútvonalon” halad, s a piaci viszonyok reprodukálásával próbálja biztosítani a fejlődés nagyobb dinamizmusát.

A Hegedüsék adta jellemzésből teljesen egyértelmű, hogy szerintük a kelet-európai szocialista országok csak az ezekben az országokban uralkodó „hivatalos ideológia” szerint lehet szocialista országoknak tekinteni, voltaképpen sem nagyobb dinamizmussal nem büszkélkedhetnek, sem humánusabb társadalmi viszonyokat nem tudtak létrehozni, mint a fejlett tőkés országok. [...]

Heller Ágnes említett cikkében a szocialista forradalmak voltaképpen forradalomivoltának, a munkásosztály korunk forradalmaiban betöltött vezető szerepének tagadásához jut el. Figyelmen kívül hagyva a társadalmi forradalmak marxista–leninista elméletét, a forradalmak osztályjellegét, Heller a „politikai forradalmak” terminussal jelöl és mos egybe minden olyan mozgalmat, amely az egész társadalom forradalmi átalakítását tűzi ki célul a politikai hatalom megragadása útján. (E forradalmak legklasszikusabb típusa – Heller szerint – a francia jakobinizmus.) Ugyanakkor az így definiált politikai forradalmaktól megkülönbözteti az ún. „össztársadalmi forradalmakat”, s azt állítja, hogy ilyen forradalmakat mindeddig nem ismer a történelem. Vagyis a Nagy Októberi Forradalom és századunk világtörténelmi jelentőségű forradalmi nem „össztársadalmi forradalmak” voltak. Ezzel félreérthetetlenül a fenti értelemben definiált „politikai forradalmak” közé soroltatnak be a szocialista forradalmak is, amelyek így – amennyiben egyáltalán forradalmak voltak – szintén csak a politikai hatalom birtoklásában jelentettek változást, nem vezethettek a társadalom egészének forradalmi átalakításához, nem vezettek életforma-forradalomhoz.

A szocialista forradalmak és a munkásmozgalom – Heller terminológiájában: a „politikai forradalmi mozgalmak” – azért nem érhetik el céljukat, a kapitalizmus radikális átalakítását, mert a munkásosztálynak a kapitalizmusban már kialakult szükségleteire alapozzák programjukat. E szükségletek kielégítése ugyanis nem mutat túl a kapitalizmuson, a marxí értelemben elképzelt forradalom viszont – folytatja Heller – az egész polgári szükségletstruktúra meghaladását feltételezi, olyan szükségletek kialakulását, amelyek elvileg nem elégíthetők ki a kapitalizmus keretei között. Ezeket a szükségleteket Heller „radikális szükségleteknek” nevezi, s azt állítja, hogy a történelmi tapasztalat szerint a munkásosztálynál – Marx várakozásaival ellentétben – nem alakulnak ki ilyen szükségletek. Ezért, ha hüek akarunk maradni a marxí programhoz, „más utakon kell kísérletezni”.

Ez a „más utakon való kísérletezés” Hellernél egyértelműen a forradalmi munkásmozgalomtól, a szocialista országokban folyó szocialista építés programjától való elfordulást és mindezzel szemben a fejlett tőkés országok ultraradikális ifjúsági és diákmozgalmai felé való orientálódást jelenti. Heller a fejlett tőkés országok néhány, összefüggéseikből kiragadott válságjelenségének tényeire hivatkozva jut történelmileg tarthatatlan, antimarxista konzekvenciákhoz. „Mikor az iparilag legfejlettebb kapitalista társadalmakban az ifjúság egy rétege (és többnyire éppen a legjobb) hátat fordít az apák fridzsider-, autó- és presztízs értékrendszerének, mikor tömegessé válik – megint gyakran éppen a leg jobbak részéről – az egyetemek elhagyása (éppen ebből a motívumból), mikor egy új családforma – a kommuna – van elszaporodóban, mindez jelzi, hogy létrejött a szükséglet a szükséglet-struktúra átalakítására.”

Mindez azt jelenti: a szocialista országokban nem a marxí forradalom-koncepció realizálódik; a munkásosztályban, a munkásmozgalomban nem jönnek létre a szükséglet-struktúra átalakítására irányuló „radikális szükségletek”, de létrejönnek a fejlett tőkésországokban, a társadalmi harcokban csak rövid – s nemegyszer meglehetősen kétes értékű – szereplésekre vállalkozó, a társadalomból kivonuló és a maguk naiv elképzeléseit társadalmon kívüli szigeteken megvalósítani szándékozó hippik kommunáiban. A munkásmozgalom forradalmi programja, a munkásosztály forradalma helyett az ellenkultúra-mozgalom és a kommunák „forradalma” – ez Heller Ágnes „újbaloldali”, „forradalmi” programja.

Vajda Mihály írása a marxizmus filozófiai alapjainak relativizálására irányul, és egy „következetes” pluralista koncepciót fejt ki. E koncepció szerint nincs „autentikus marxizmus”, a marxizmusnak több, egymástól különböző interpretációja – vagyis többféle marxizmus – lehetséges. Ez a koncepció ugyanakkor nem csupán a marxizmus, hanem a tudomány ellen is irányul. Vajda szerint ugyanis nincs objektív igazság, az igazság „gyakorlati kérdés”, nem pedig az objektív valóság összefüggéseinek feltárása, visszatükröződése. Ez azt jelenti, hogy pl. egymásnak homlokegyenest ellentmondó társadalmi elméletek Vajda szerint egyaránt igazak lehetnek, ha megfelelnek valamely társadalom vagy társadalmi erők gyakorlatának. Így azt, hogy a polgári és a marxista elmélet közül, „melyiknek mindegyike hamisként kezeli a másikat, melyik lesz történelmi igazsággá, nem az dönti el, hogy melyik tükrözi helyesen a fennálló társadalmi

állapotokat. E két igazság között csak az őket képviselő erők harca dönthet. Lényegében ezt értem azon, hogy az igazság gyakorlati kérdés” – írja Vajda. [...]

Az említett írásokból kirajzolódó antimarxista ideológiai-politikai platform közösége, koncepciójuk összefüggése a közvetlen érintkezéseken túl is nyilvánvaló. Nyilvánvaló pl., hogy a marxizmus pluralista felfogásának Vajda-féle koncepciója milyen közvetlenül támasztja alá a szocializmus politikai pluralizálódásának Hegedüs András és Márkus Mária által feltételezett és kívánatosnak tartott tendenciáját.

E platform lényege: fellépés egy kispolgári-humanista frázissá sekélyesített ”marxizmus” nevében a marxizmus és a munkásmozgalom ellen, a reális létező szocializmussal szembeállított „szocialista alternatíva” nevében a szocializmus gyakorlatilag megvalósult minden formájával szemben. Ez a platform egyszerre szolgálja a végbement világtörténelmi jelentőségű szocialista forradalmak elméleti „visszavételét”, korunk világforradalmi folyamata vezető erői, a szocialista országok és a nemzetközi munkásmozgalom forradalmi szerepének elvitátását, a kelet-európai szocialista országok fejlődésének lejárátását, ezen belül az MSZMP politikájának (s különösen az új gazdaságirányítási rendszer bevezetése nyomán kibontakozó fejlődés-dezavualását, és a nemzetközi munkásmozgalom stratégiai irányvonalától eltérő, a szocializmus építése minden eddig ismert gyakorlati útjával és elméletével szakító politikai orientáció és program felvázolását.

Ez a program a marxizmus–leninizmus alapvető elveinek revízióján alapszik, illetve arra irányul. Vezérmotívumai közös-általános humanisztikus szólások, kispolgári utópiák a szükséglet-struktúrát biztosítani hivatott közösségekről, amelyek majd az állami bürokráciát és a piacot egyaránt képesek lesznek uralmuk alá hajtani, s amelyeknek az előképét az iparilag fejlettebb tőkés országok kommuna- és ellenkultúra-mozgalmában kellene látnunk. Akik ismerik a tudományos szocializmus alapjait, klasszikusainak a szocializmusra vonatkozó tanításait, azok tudják azt is, hogy humanisztikus frázisokra, valamiféle elgondolt – mindenesetre a szocializmus reálisan létező erőivel, a munkásosztály forradalmi mozgalmával szembeállított – „közösségeknek” politikailag meglehetősen kétes értékű mozgalmára redukálni a szocializmus marxi programját nem egyéb, mint a szocializmus fogalmával kapcsolatos revizionista visszaéléseknek egy újabb változata. [...]

Az említett szerzők nem egyik pillanatról a másikra kerültek szembe a marxizmussal, váltak revizionistákká. A párt már korábban is kénytelen volt foglalkozni nézeteikkel, illetve konkrét politikai fellépéseikkel kapcsolatos problémákkal. Kellő türelmet tanúsított velük szemben, s lehetőséget adott nézeteik vitatására, önkritikus revideálására, arra, hogy a számukra biztosított kutatási lehetőséget szocialista társadalmunk érdekében hasznosítsák. A társadalomtudományok marxista művelői részéről történek kísérletek arra, hogy nyílt vitákban utasítsák el pl. Hegedüs András politikailag már korábban is erősen vitatható nézetei vagy a marxizmus pluralizmusát meghirdető filozófiai törekvéseket, az említett írások szerzői azonban kitértek az érdemi vita elől. Emellett megsértve az állami fegyelmet, több esetben munkahelyi viták és felelős intézeti vezetőik megkerülésével hozták nyilvánosságra, illetve igyekeztek megjelentetni írásaikat.

Az egyes kérdésekben megnyilvánuló különállásukat átgondolt elméleti és politikai különállással „fejlesztették”. Ezzel egyszersmind átlépték ideológiai közéletünknek azt a határát, amelyet kulturális politikánk elvei régóta és számos alkalommal – többek közt a tudománypolitikai irányelvekben is – félreérthetetlenül megvontak. Ezek az elvek – amelyek egyszersmind a kutatási és vitaszabadság, a tudományos iskolák kialakulásának és versengésének biztosítékai és ösztönzői – mit sem változtak. A szóban forgó szerzők korábban is vitatott vagy vitatandó nézetei változtak: az utóbbi időben kaptak egységes, összegezett és – különböző mértékben bár, de – politikai célzatú-érdékű kifejtést. [...]

A Központi Bizottságnak a X. kongresszus határozatai végrehajtásáról és a tennivalókról szóló 1972. novemberi állásfoglalása ismételten arra hívta fel a társadalomtudományok marxista művelőit, hogy „valóságfeltáró feladatuk mellett fokozottabb mértékben lássák el azt a szerepet, amely a tudatformálásban, az emberek nevelésében, a helytelen nézetek elleni harcban hárul rájuk”. Ezen túl a Központi Bizottság állásfoglalása hangsúlyozta: „Arra kell törekednünk, hogy a marxizmus–leninizmus alkotó alkalmazásával, álláspontunk világos kifejtésével, igazunk meggyőző bizonyításával küzdjük le az antimarxista nézeteket.” [...]

A párt tudománypolitikai irányelvei egyértelműen hitet tettek amellett, hogy „a tudomány művelésének elengedhetetlen feltétele a tudomány helyesen értelmezett szabadsága. Nincsenek olyan, társadalmi gyakorlatunkkal, társadalmunk fejlődésével összefüggő, valóban tudományos problémák, amelyek kutatása és elemzése ideológiai szempontból ne állana érdekében a szocializmust építő népnek.” Ugyanakkor az irányelvek leszögezték azt is, hogy „a tudósnak kötelességei vannak népével, országával szemben. A szocializmust építő magyar nép joggal várja el a tudomány művelőitől a szocializmus, a társadalmi haladás iránti elkötelezettséget. Arra törekszünk, hogy a tudomány művelői között általánossá váljék a marxizmus–leninizmus elmélete és módszere. A tudósnak fel kell ismernie a társadalom igényét, számolnia kell az ország lehetőségeivel, a kutatási feladatok megválasztásában ezekre figyelmet kell fordítani. A párt szervei mindenekelőtt a társadalom igényeit helyesen felismerő, és azokhoz kapcsolódó kutatómunkát támogatják”. [...]

A párt tudománypolitikai irányelveinek következetes végrehajtása és érvényesítése ma is a legfőbb biztosítéka a társadalomtudományok helyes irányba fejlődésének, és a társadalomtudományok marxista művelői ezen az úton járulhatnak hozzá a leghatékonyabban a szocialista társadalmunk előtt álló feladatok megoldásához is. Éppen ezért ismételten felhívjuk a figyelmet arra, hogy a társadalomtudományok mindenekelőtt a szocializmus építése hazai gyakorlatának és történelmi tapasztalatainak tudományos elemzésével, e tapasztalatok elméleti általánosításával járulnak hozzá a legeredményesebben a marxista-leninista elmélet gazdagításához, a marxizmus-leninizmus közgondolkodásunkban kivívott pozícióinak megszilárdításához és további tértnyeréséhez, a szocializmus magasabb szinten való építése szempontjából legegységesebb elméleti kérdések megoldásához.